

Oddělení fyzikálních praktik při Kabinetu výuky obecné fyziky MFF UK

PRAKTIKUM IV

Úloha č.: 16

Název: Měření rezonančního a ionizačního potenciálu rtuti, Franckův-Hertzův pokus

Vypracoval: Vít MAREK

stud. sk. F/3

dne 7.11.2001

Odevzdal dne: ..... vráceno: .....

Odevzdal dne: ..... vráceno: .....

Odevzdal dne: .....

Posuzoval: .....dne ..... výsledek klasifikace .....

Připomínky:

Pracovní úkol:

1. Změřte charakteristiky Franck-Hertzovy trubice při pokojové teplotě a při dvou vyšších teplotách baňky t_1 , t_2 . Při nejvyšší teplotě a při teplotě pokojové volte pro napětí kolektoru a urychlující elektrodě malou zápornou hodnotu (do -1 V). Při měření při teplotě t_1 volte pro toto napětí maximální zápornou hodnotu (cca -35 V).
2. V průběhu ohřívání či chladnutí trubice sledujte na obrazovce osciloskopu změny, ke kterým dochází a kvalitativně je popište. Pokuste se podat vysvětlení těchto změn.
3. Z naměřených závislostí určete kontaktní rozdíl potenciálů mezi katodou a urychlující elektrodou trubice, rezonanční a ionizační potenciál atomů rtuti a vlnovou délku odpovídající rezonančnímu přechodu. Objasněte proč je vhodné ionizační potenciál určovat při nižší teplotě píčky než potenciál excitační.

Teorie:

Podle základních představ kvantové teorie mohou atomy existovat pouze v určitých základních stavech. Přechod mezi jednotlivými stavy je doprovázen vyzařováním elektromagnetického záření s frekvencí

$$\Delta E = h\nu = \frac{hc}{\lambda} \quad (1)$$

kde h je Planckova konstanta, c rychlost světla ve vakuu a λ vlnová délka světla. Přechod může být způsoben například srážkou atomu s elektronem. Výsledek srážky závisí na energii elektronu (zákon zachování energie a hybnosti):

$$E_k = \frac{1}{2}mv^2 = eU \quad (2)$$

kde e je náboj, m hmotnost elektronu a v rychlost elektronu. Podle toho dělíme výsledek srážky:

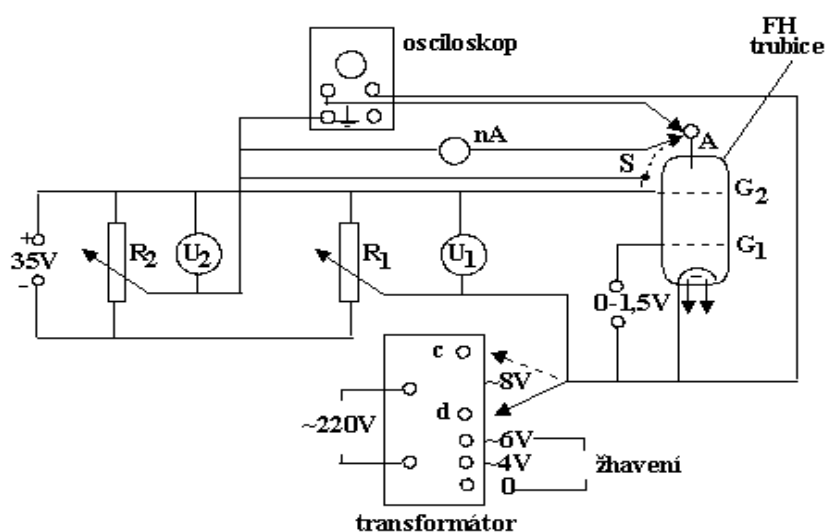
1, kinetická energie elektronu je tak malá, že nestačí ani k převedení atomu do nejnižšího vybuzeného stavu. Jedná se o srážku pružnou.

2, Elektron má již dostatečnou energii aby mohl převést atom do vzbuzeného stavu (nepružná srážka prvního druhu). V krajním případě pak předá atomu veškerou svou kinetickou energii. Potřebné urychlovací napětí U_m se pak nazývá rezonančním potenciálem. Atom pak při přechodu do základního stavu vyzařuje energii:

$$\lambda = \frac{hc}{eU} \quad (3)$$

3, Elektron má tak vysokou energii, že může atom ionizovat. Potřebné urychlovací napětí U_i se pak nazývá ionizační potenciál.

K měření rezonančního a ionizačního potenciálu použijeme zapojení podle obrázku 1.

Obr. 1 – Zapojení Franck-Hertzovy trubice

Výsledky měření:

1, Nejdříve jsem proměřil závislost proudu tekoucího F.-H. trubici na napětí při pokojové teplotě. Zapojení bylo sestaveno podle *obr. 1*. Brzdné napětí jsem nastavil na $U_2 = 1V$. Charakteristiku F.-H. trubice jsem proměřil v rozsahu $0 - 30 nA$. Naměřené hodnoty jsou zaznamenány v zápisu z měření. Na základě získaných hodnot jsem sestrojil *graf 1* popisující získanou závislost. Pak jsem zvýšil teplotu asi na $80^\circ C$ a proměřil charakteristiku znovu. Velikost brzdného napětí však byla nastavena na $U_2 = 35V$. Na základě získaných dat (viz. protokol měření) jsem sestrojil *graf 2* popisující naměřenou závislost proudu na napětí. Po zvýšení teploty na $150 - 200^\circ C$ jsem charakteristiku změřil znovu. Brzdné napětí U_2 jsem opět nastavil na $1V$. Získané výsledky jsou vyneseny do *grafu 4*.

2, V průběhu zahřívání Franck – Hertzovy trubice jsem sledoval závislost proudu na napětí. Při zvyšování teploty z pokojové na $80^\circ C$ se měnila charakteristika z *grafu 1* na charakteristiku v *grafu 2*, ale proud změnil směr (proud byl vůči měření při pokojové teplotě záporný). Při dalším zvyšování teploty (na $150 - 200^\circ C$) se charakteristika změnila na charakteristiku z *grafu 4* (proud opět změnil směr, peaky se postupně zvětšovaly).

Při pokojové teplotě byly hlavními nositeli elektrického náboje elektrony. Při zvyšování teploty rostl tlak par rtuti tím se zvětšila pravděpodobnost srážky elektronu s atomem rtuti. Volná dráha elektronů však byla ještě dostatečně velká, aby při napětí U získali dostatečnou energii k ionizování atomů rtuti. Při teplotě $80^\circ C$ pak byly hlavními nositeli náboje ionty rtuti (proud změnil znamení). Při dalším zvyšování teploty se zvyšoval tlak par rtuti a tím se snižovala střední volná dráha elektronů. Ty již nemohli získat dostatečnou energii k ionizaci atomů rtuti. Hlavními nositeli náboje se tak opět staly elektrony (opět změna směru proudu).

3, Z *grafu 3 a 4* jsem v programu Origin odečetl vzdálenost jednotlivých peaků. Za hodnotu rezonančního napětí jsem vzal jejich průměr $U_m = (5,6 \pm 0,2) V$. Chybu jsem odhadl s přesností odečítání z grafů a z disperze odečtených hodnot. Hodnotu kontaktního potenciálu jsem pak určil na $U_k = (1,5 \pm 0,1) V$. V *grafu 2* jsem pak zvětšil oblast v oblasti $5 - 15V$ (oblast vzrůstu proudu). Data jsem pak nafitoval polynomem určil jsem hodnotu vzrůstu proudu asi na $12,2 V$. Ionizační proud je pak $U_i = (10,7 \pm 0,2) V$.

Vlnová délka odpovídající rezonančnímu potenciálu je podle vztahu (3) $\lambda_R = (220 \pm 10) nm$.

Diskuse:

Určené ionizační napětí U_i je větší než uvádí tabulky ($10,4 V$). Je to hlavně způsobeno nedostatkem měřených bodů z této oblasti závislosti (hodnota byla nakonec určena nafitováním závislosti v této oblasti polynomem). Rezonanční napětí se pak liší oproti tabulkovému ($4,9 V$) podstatně více. Při měření mohlo dojít k chybě také díky poklesu teploty v pícce (napětí na termočlánek kleslo během měření v obou případech asi o $0,1 mV$).

Vysvětlení určování ionizačního potenciálu při teplotě nižší než rezonančního je v podstatě vysvětleno v bodě 2. Při vyšším napětí by se totiž volná dráha elektronů snížila natolik, že by nedosáhli takové energie, aby mohli ionizovat atomy rtuti.

Závěr:

- 1, Charakteristiky Franck-Hertzovy trubice při pokojové teplotě a při dvou vyšších teplotách baňky $80^\circ C$, $150^\circ C$ jsou zakresleny v grafech 1-4.
- 2, Vysvětlení pozorovaných jevů je uvedeno v bodě 2.
- 3, Kontaktní potenciál mezi anodou a katodou je $U_k = (1,5 \pm 0,1) V$.
Rezonanční potenciál rtuti je $U_m = (5,6 \pm 0,2) V$.
Ionizační potenciál rtuti je $U_i = (10,7 \pm 0,2) V$.
Vlnová délka odpovídající rezonančnímu potenciálu je $\lambda_R = (220 \pm 10) nm$.

Použitá literatura:

- [1] Studijní text k úloze 16, Praktikum IV: <http://www.mff.cuni.cz/iso/study/xbk/zfp/home.htm>
- [2] Základy fyzikálních měření I, J. Brož a kolektiv, Praha 1967